

Palle Rasmussen

MAGT SOM KRIG

Foucaults forelæsninger
om krigens rationalitet

© 2005 · Palle Rasmussen

Magt som krig. Foucaults forelæsninger om krigens rationalitet

Arbejdspapirer om læring / Working Papers on Learning · 3 · 2005

ISBN 87-91543-03-7 (e-book)

Udgivet af
Institut for Læring
Aalborg Universitet
Langagervej 8
9220 Aalborg
Tel 96359950 – Fax 9815 6542
learning@learning.aau.dk
www.learning.aau.dk

Efter Michel Foucaults tidlige død i 1984 er hans værk blevet udlagt og diskuteret i læssevis af bøger og artikler. Denne sekundærlitteratur har først og fremmest fokuseret på den forståelse af magtens former og udvikling, som Foucault udviklede i de sidste ca. ti år af sin karriere, og som udgjorde en del af forståelsesrammen i hans bøger om fængselsvæsnet og seksualitetens historie. Diskussionen af Foucaults magtanalyse har imidlertid lidt under det praktiske problem, at den kun i begrænset omfang har været tilgængelig i skriftlig form. Udover de nævnte bøger har der kun foreligget en række kortere tekster, heriblandt uofficielle udskrifter af forelæsninger afholdt ved Collège de France. Det var i høj grad i sine forelæsningsrækker her, at Foucault udviklede sine begreber og analyser og fremlagde det historiske materiale, som også lå bag hans bøger om fængselsvæsnet og seksualiteten. Derfor er det et væsentligt bidrag til forståelsen af Foucaults værk, at hans forelæsningsrækker i de senere år er begyndt at udkomme i bogform.

Én af disse udgivelser er de 11 forelæsninger under overskriften ”Samfundet må forsvares”, som Foucault afholdt i perioden januar-marts 1976. Bogen udkom på fransk i 1996. Der er udkommet en tysk oversættelse (Foucault 1999), som nærværende artikel bygger på, og senere en engelsk oversættelse (Foucault 2003). Forelæsningsrækken er rekonstrueret på baggrund af både Foucaults manuskripter og båndoptagelser, og alle henvisninger er så vidt muligt verificeret og præciseret. Bogen indeholder også Foucaults egen skriftlige sammenfatning af kurset, som tidligere er udgivet sammen med de øvrige sammenfatninger af Collège de France-kurserne (Foucault 1989, s 85). Nogle af forelæsninger har tidligere været tilgængelige i form af båndudskrifter. De to første blev udgivet i Italien allerede i 1977, og kom senere på engelsk under overskriften ”Two lectures” i den udbredte tekstsamling ”Power/Knowledge” (Foucault 1980); og de to næste blev senere udgivet på tysk (Foucault 1986). Men det er en helt anden oplevelse af læse forelæsningsrækken i sin helhed. Den mundtlige form er bibeholdt, og der er en del gentagelser og regibemærkninger, som formodentlig ville have været bortredigeret i en monografi. Alligevel fremstår bogen som en sammenhængende og dokumenteret analyse, hvis centrale del jeg her vil præsentere.

Magt, race, krig, nation

Bogens hovedtema er krigen, den væbnede konfrontation, som model for forståelse af de samfundsmæssige magtforhold. Foucault analyserer denne forståelsesmodel i dens idehistoriske sammenhæng; han undersøger, hvordan den opstod, konsoliderede sig i en bestemt epoke, og efterhånden blev fortrængt og forvandlet. Hans materiale er først og fremmest diskurserne i den tidlige historieskrivning i England og især Frankrig.

Foucault fremhæver indledningsvis, at konkrete analyser af magtrelationerne ikke kan bygge på den juridiske suverænitetsmodel, hvor det forudsættes at individet har naturlige rettigheder og at loven er den fundamentale udtryksform for magten. Man må studere magten med udgangspunkt i magtrelationernes og magtformernes

mangfoldighed, forskelle og specificitet. Hans undersøgelse af forholdet mellem krig og magt er et bidrag til dette.

En velkendt tematisering af sammenhænge mellem krig og magt findes hos Hobbes. Foucault mener dog, at Hobbes ofte er blevet misforstået. Når han taler om alles krig mod alle, betyder det ikke en reel og historisk krig; det er et spil af repræsentationer, som enhver kan bruge til at vurdere den fare, som andre udgør for ham. Det drejer sig om at vurdere den andens vilje til kamp og den risiko, man indlader sig på ved at bruge sin kropslige styrke. Suveræniteten og staten fremstår for Hobbes ikke via en krigerisk beherskelse, men derimod via en kalkule, som gør det muligt at undgå krigen.

Foucault interesserer sig mere for de diskurser, hvor krigens historie er matrix for statsdannelsen. Sådanne diskurser udfoldede sig især i det 17. århundrede. Det skete først i England i tilknytning til den parlamentariske opposition og puritanerne, som formulerede den opfattelse, at det engelske samfund fra det 11. århundrede og frem var et erobret samfund. Monarkiet og aristokratiet var med deres institutioner en normannisk import, og det angelsaksiske folk havde kun med vanskelighed bevaret nogle spor af sine oprindelige friheder. Hos engelske historikere som f.eks. Coke, der udgave en række tekster i tiden 1600-1630, bliver de vigtigste begivenheder i Englands historie set som følge af eller som genoptagelse af den historisk oprindelige krigstilstand mellem to fjendtlige racer med grundlæggende forskellige institutioner og interesser. Revolutionen, som disse historikere var samtidige med og ofte fortalere for, er følgelig det sidste slag og hævn for denne gamle krig. Foucault ser Hobbes' diskurs som et forsøg på at eliminere disse krigeriske diskurser.

En analyse af samme type blev også udviklet i Frankrig, men først senere og især i de aristokratiske kredse i slutningen af Louis XIVs regeringstid. Det var Henri de Boulainvilliers (1658-1722), som formulerede analysen mest slående; han er på mange måder hovedpersonen i Foucaults fremstilling, og jeg vender tilbage til ham nedenfor. Boulainvilliers skriver historie ud fra det franske aristokratiske perspektiv, en historie om kongens forræderi mod adelen og om kongens uretmæssige tilegnelse af suveræniteten via unaturlige aftaler med et borgerskab af gallisk-romersk oprindelse.

Det delte samfund og Frankrigs oprindelse

Det er et grundtræk ved den forståelsesmodel, som Foucault eftersporer i historisk skrivningens diskurser, at den ser samfundet som delt i to indbyrdes stridende grupper. Han vil undersøge,

”.. hvordan den vestlige verden kunne nå frem til en bestemt (kritisk, historisk og politisk) analyse af staten, dens institutioner og magtmekanismer. Denne analyse gennemføres i binære termer: Samfundet er ikke opbygget som en pyramide eller et hierarki, og den danner heller ikke en sammenhængende og fælles organisme; nej, den består af to dele, som ikke kun er helt forskellige fra hinanden, men også er i modsætning til hinanden. Og dette oppositionsforhold mellem de to delområder, som udgør samfundet og gennemtrænger staten, er faktisk en krigstilstand, en vedvarende krigstilstand, hvor staten ikke er andet end formen for den

tilsyneladende fredelige udfoldelse af denne krig mellem de to nævnte dele. På dette grundlag ville jeg gerne vise, i hvor høj grad en analyse af denne type samtidig bygger på et håb om en nødvendighed af og en politik for revolte eller revolution” (s 99-100).

I det følgende går jeg nærmere ind på den del af Foucaults fremstilling, som behandler diskurser om Frankrigs historie. Op gennem tiden er der formuleret forskellige opfattelser af det franske riges historiske og racemæssige rødder. Én af dem er den trojanske myte, som Foucault kort refererer. Ifølge den stammer Frankerne fra Trojanerne, som forlod deres brændende by under ledelse af kong Francus, Priamos' søn. De flygtede til kysten ved Donau, videre til Germanien for til sidst at finde (eller snarere grundlægge) deres hjem i Frankrig. Denne fortælling var udbredt i middelalderen; men den blev taget op og sat i omløb igen i det 16. og 17. århundrede. Hvorfor det, spørger Foucault. Han peger på, at både Rom og Gallien er helt udeladt i denne fortælling. Dens funktion er ikke så meget at fortælle om fortiden, men at fortælle om retten, retten til magten. Fortællingen siger, at efter Romerriget har Frankrig en naturgiven ret til at arve dette riges mandat. Men det romersk koloniserede Gallien kan ikke optræde i fortællingen, for når Frankrig har en naturgiven ret til at være imperium, kan det ikke fremstå som tidligere besat område.

Der findes også en Germansk fortælling om arven efter Rom. Den hævder, at Germanerne har videreført den ”imperiale form” efter romerriget, og dermed er Roms naturlige og retmæssige efterfølger. Også denne fortælling bliver taget op igen, nemlig af franskmanden Hotman i et værk udgivet i 1673. De Frankere, som invaderede Gallien og skabte et nyt monarki, var ifølge Hotman ikke Trojanere, men Germanere, som havde besejret og forjaget romerne. Hotmans fortælling anfægter den kontinuitet, der lå i den trojanske myte, idet han fremhæver, at stater afløser hinanden som konsekvens af tilbagegang og fremgang, nederlag og sejr.

Med sin fortælling havde Hotman et bestemt ærinde, siger Foucault. Han ville foreslå regeringen en anden retsmodel end den romerske absolutisme, som det franske monarki ville genindføre. Hans fortælling siger, at det fransk-galliske rige skal bygge på det germanske samfunds grundregler, som først og fremmest er folkets suverænitæt. Folket, som med jævne mellemrum mødes og som selv vælger sin konge. Hotman skrev ind i en sammenhæng, hvor kongemagten på forskellig vis havde forsøgt at diskreditere netop tesen om det germanske grundlag for Frankrig. Dette på to måder; dels i et vist omfang at vende tilbage til den trojanske myte, og dels ved at indføre et nyt tema, en radikal ”gallo-centrisme”, hvor Gallerne fremstilles som det bærende element i Frankrigs historie. Foucault nævner, at indtil for ikke længe siden startede de franske skolars historiebøger med ordene ”Vore forfædre, Gallerne”. Man troede, at man lærte historie; man faktisk lærte man offentlig ret og forfatningsret via bestemte historiske forestillinger.

Temaet om nationens dualisme blev dog først for alvor synliggjort senere, nemlig i starten af det 18. århundrede. Det var et bestemt problem, som førte til anfægtelse af opfattelsen af samfundet som homogent, nemlig monarkiets politiske pædagogik. Hvilken viden skal prinsen have for at kunne regere, og fra hvor og hvem skal han få

den? Som svar på dette problem satte Ludvig d. 14. sine embedsmænd til at udarbejde en omfattende beretning om Frankrigs tilstand, tiltænkt hans arving, hertugen af Burgund. Folkene omkring arvingen rummede en kerne af oppositionelle adelige, som mente at Ludvig 14. regering havde beskåret deres økonomiske muligheder og politiske magt. De gav Henri de Boulainvilliers den opgave at forkorte, forklare og fortolke denne meget omfattende beretning, så den kunne præsenteres for hertugen. Boulainvilliers sammenskrev så materialet til to store bind under titlen "Etat de France (udkom i London 1727).

En væsentlig dagsorden i Boulainvilliers fremstilling er altså at fremme den adelige reaktions synspunkter. Men en mindst lige så væsentlig dagsorden er at protestere mod, at den viden kongen (og senere prinsen) får, er frembragt af forvaltningsmaskineriet. Altså mod, at kongens viden om undersåtterne er fuldstændig defineret af statens administrative viden. Denne viden har især to former: Den ene er den juridiske viden, som beherskes af domstolene og de retslærde. Den er forhadet af adelen, fordi juraen med uigennemskuelige spidsfindigheder har berøvet adelen dens goder; men også fordi den juridiske viden er bevægelig og selvreferentiel. Den anden dominerende form for viden er først og fremmest økonomisk og kvantitativ, en viden om bl.a. rigdomme og beskatningsgrundlag.

Boulainvilliers (og andre historikere, som var forbundet med den adelige reaktion) søger at mobilisere en mod-viden over for den dominerende administrative viden. Det er først og fremmest en viden om historien. Over for den juridiske og administrative bekræftelse af kongens absolutte ret og magt, skal den historiske lighed gøres gældende; det blod, som adelen har udgydt for kongen, skal fremdrages. Historie-skrivningen bliver således den forrådte og fornærede adels våben.

Med Boulainvilliers dukker der efter Foucaults opfattelse et nyt historisk subjekt op. Der er en anden, som tager ordet i historiefortællingen, én som siger "jeg" og "vi", når han fremstiller historien. Dette nye subjekt er en sammenslutning, en gruppe af individer forbundet af en status, med egne sæder og traditioner. Det er det, som i tidsalderens sprogbrug betegnes med ordet "nation". Nationen er på det tidspunkt ikke kendetegnet ved et afgrænset territorium eller et bestemt magtsystem. Der er ikke tale om én nation, men om flere. Adelen er en nation på linie med andre nationer. Dette nationsbegreb er forudsætningen for det 19. århundredes nationalisme, men også for begreberne om race og klasse.

Det er ikke adelens selvopfattelse eller dens formulering af politiske krav, Foucault vil vise. Det er derimod, hvordan der omkring magtens funktionsmåde har dannet sig et bestemt kampinstrument. Det er en ny viden, en ny form for historie. Erindringen om denne bestemte form for historie bliver den kile, som adelen søger at drive ind mellem eneherkerens viden og forvaltningens viden. Den historiske diskurs, i form af historierne om gallere og germanere, bliver et kampinstrument mod enevælden. Derfor dukker denne diskurs op igen, hver gang en eller anden gruppe (på venstre- eller højrefløjen) er ved at bemægtige sig den absolutte statsmagt.

Når den historiske viden på denne måde bliver kontroversiel for sammenhængen mellem magt og viden i det administrative monarki, er det forståeligt, at kongemagten

forsøger at få kontrol over den igen. Fra 1760 forsøger kongemagten at organisere denne historiske viden ud fra sine præmisser. Der skabes institutioner, som groft sagt kommer til at udgøre en slags historiens ministerium. Der etableres forskellige administrative biblioteker og arkiver, som i 1781 samles i "Biblioteket for lovgivning, administration, historie og offentlig ret". Disse institutioner udgør ifølge Foucault en slags historiens ministerium, og er udtryk for, at

"...på det tidspunkt, da det 18. århundredes politiske konflikter blev videregivet i en historisk diskurs, da den historiske viden i høj grad blev et politisk våben mod den administrative viden i den enevældige kongemagt, da ville kongemagten i en vis forstand kolonisere denne viden på ny" (s 162).

Historie og krig hos Boulainvilliers

Foucault nøjes ikke med at pege på Boulainvilliers' strategiske betydning, han diskuterer udførligt indholdet i dennes historiske analyse. Han nævner, at Boulainvilliers kun er ét eksempel; der er en række andre adelige historikere, som begynder at formulere deres teorier i anden halvdel af det 17. århundrede. Men han ser Boulainvilliers' fremstilling som en reflekteret og kompleks udmøntning af det grundlæggende forståelsesmønster. Det hænger sammen med særlige situation, den franske adel stod i.

Tidligere i forelæsningerne har Foucault som nævnt omtalt situationen i England ca. 100 år tidligere. Her havde oppositionen en relativt enkel opgave; den skulle vise, at der i det engelske monarki fandtes to modstridende retssystemer og samtidig to nationer. På den ene side var der det retssystem, som hørte til den normanniske nation, et absolutistisk retssystem, som var påtvunget via invasion. Over for dette skulle et andet, nemlig det angelsaksiske retssystem gøres gældende, et retssystem baseret på grundlæggende friheder, som i princippet alle havde krav på, og som hverken de kongelige eller adelen havde eneret til. Den franske adel stod ved overgangen fra det 17. til det 18. århundrede i en mere kompliceret situation. Den måtte kæmpe på to fronter, på den ene side mod monarkiet og dets magtmisbrug, på den anden side mod tredjestand, som profiterede af monarkiets magt til at forgribe sig på adelens rettigheder. Over for monarkiet måtte adelen kræve sine grundlæggende friheder, over for tredjestand måtte den kræve de ubegrænsede rettigheder, som den havde tilegnet sig gennem invasion. På grund af denne komplicerede situation bliver Boulainvilliers' analyse langt mere udfoldet og nuanceret i sammenligning med skrifter fra få årtier tidligere.

Foucault refererer nogle hovedpunkter i Boulainvilliers' analyse: Da Frankerne invaderede Gallien fandt de et erobret land, der var formet af underlæggelsen under Romerrigetets magt. Romerne havde først sørget for at afvæbne krigeraristokratiet og samtidig love de lavere stænder bedre vilkår. Der blev altså en vis lighed eller ensartethed inden for det galliske samfund. På det grundlag opbyggede romerne så en ny adel, ikke en krigeradel, men en forvaltningsadel, som kunne hjælpe magthaverne med at styre, administrere og beskatte. Denne nye adel lærte således romersk sprog og retspraksis. Foucault kommenterer, at Boulainvilliers' fremstilling sigter mod at

tilbagevise myten om, at der før Frankernes invasion havde fandtes et lykkeligt, idyllisk Gallien. Budskabet til kongen er, at hvis han påberåber sig den romerske absolutisme, så indeholder denne ikke noget grundlæggende og afgørende krav på landet Gallien, men derimod en ganske bestemt, og ikke særlig ærværdig historie.

Boulainvilliers analyserer også de sociale virkninger af det romerske herredømme. Efter at have skabt en administrativ adel havde Romerne ikke noget redskab til at beskytte Gallien mod angreb fra især Germanerne. Derfor måtte romerne etablere en hær af lejesoldater, hvilket igen forudsatte en omfattende beskatning. Gallien blev leverandør af lejesoldater, men skulle også betale for dem. Resultatet var en forringet økonomi og en generel forarmelse. Denne situation var forudsætningen for, at landet var sårbart over for Frankernes invasion.

Foucault ser det som bemærkelsesværdigt, at Boulainvilliers i sin analyse ikke forholder sig ret meget til et spørgsmål, som havde været meget debatteret i løbet af det 17. århundrede, nemlig om romerrigets retssystem og statsform retmæssigt kunne eksistere videre efter Frankernes invasion. Det er et problem om offentlig ret. Men sådan stiller problemet sig ikke for Boulainvilliers. Han vil undersøge de indre grunde til nederlaget, altså ikke om det romernes styre var legitimt, men om det var logisk og politisk modsætningsfyldt. Her foretages for første gang en analyse af økonomisk-politisk karakter.

Hvem var så ifølge Boulainvilliers disse Frankere, som invaderede Gallien? Hvad var deres styrke? De havde noget, som Romerne havde ment at kunne undvære i Gallien, nemlig et krigeraristokrati. Frankernes samfund var helt igennem organiseret omkring disse krigere. De havde en konge, men han havde i fredstid kun den funktion at regulere uenigheder eller retsspørgsmål. I krigstid valgte man en leder, som kunne være kongen, men ikke behøvede at være det. Men i fredstid var centralmagten minimal og friheden maksimal hos Frankerne. Det var ikke en frihed bygget på uafhængighed og gensidig respekt; det var en egoistisk frihed, en frihed til at kæmpe, røve og erobre. Frankerne var frie på en vild måde. Boulainvilliers' fremstilling er ifølge Foucault er et startpunkt for de billeder af germanerne som barbarer og lys-hårede vildmænd, som dukker op mange gange senere (bl.a. hos Nietzsche). På grund af disse egenskaber lod de frankiske krigere sig ikke assimilere ind i det gallisk-romerske samfund. Hver kriger ønskede sin egen direkte gevinst ved erobringen, først og fremmest i form af et stykke gallisk jord.

Fortællingen om vasen fra Soissons, som næsten alle franskmænd ifølge Foucault kender fra skolebøgerne, bruges til at illustrere forholdet mellem kongemagt og krigeradel hos Frankerne. Kort fortalt handler den om, at Klodevig efter erobringen af Soissons (år 486) er i færd med at fordele krigsbyttet blandt sine folk. Ved synet af en smuk vase siger han: Den ville jeg gerne eje. Så rejser en kriger sig og siger: Du har ingen forret til den vase; du er godt nok konge, men du skal alligevel dele byttet med andre.

De frankiske krigere fik altså jordbesiddelser i Gallien; men de var ikke selv jordbrugere, de var krigere. De galliske landmænd fik lov til at drive landbruget videre, men de skulle betale afgifter i naturalier til herremændene. Det var et mildere

regime end Romernes pengeskatter, som mange landbrugere ikke kunne betale. Ifølge Boulainvilliers etableredes der således et forholdsvis stabilt feudalsystem. Han viser så, hvordan dette krigeraristokrati, som havde etableret sig i Frankrig, efterhånden mistede en stor del af sin magt og rigdom, og til sidst blev underlagt kongemagten. Samtidig ændredes kongemagten fra en relativt svag, valgt leder til enevælde. Flere faktorer indvirkede her: For det første forblev Frankerne mere eller mindre i krigstilstand; de var et mindretal, som skulle fastholde et stort erobret land. Derfor var kongen ikke kun civilt overhoved, men også stadig militær leder. Men mange af de frankiske krigere var imod dette; derfor så kongen sig nødsaget til at hverve lejesoldater, rekrutteret blandt gallerne.

Anden del af fortællingen om vassen fra Soissons illustrerer denne udvikling. Senere møder Klodevig ved en militærparade den kriger, som havde modsat sig hans krav på vassen. Kongen griber sin økse og spalter krigerens hjelm med ordene: "Husker du vassen fra Soissons". Her gør Klodevig, som tidligere kun var indehaver af et civilt embede, sin militære magt gældende. Det fremgår også af den begivenhed, hvor han møder krigeren: En militærparade, hvor monarken fremviser sin magt.

Gradvis blev det gamle galliske aristokrati kongens alliancepartnere mod adelen. Ifølge Boulainvilliers var det dette aristokrati (der som sagt var skabt af Romerne), som tabte mest ved Frankernes magtovertagelse. De kunne kun finde beskyttelse og magtressourcer et sted, nemlig i kirken. Det gamle aristokrati flettede sig sammen med kirken, udbyggede kirkens apparat og styrkede med kirkens hjælp også sin indflydelse over folket. Den galliske adels kendskab til sprog og romerret kunne også opretholdes og videreudvikles inden for kirken. Via disse ressourcer blev den gamle adel en naturlig alliancepartner for kongemagten i dens bestræbelser for at opnå enevælde.

Foucault peger på, at konstellation viden-sprog står centralt i Boulainvilliers' fremstilling. I kraft af alliancen mellem kongemagt og gallisk aristokrati bliver latin statens sprog, sproget for viden og ret. Den frankiske adel mistede sin magt bl.a. fordi den tilhørte et andet sprogsystem; den talte germansk og kunne ikke latin. Samtidig prægede kirken adelen via sin rolle i opdragelsen; kirken lagde vægt på livet i det hinsidige, og opdrog derfor ikke adelsmændene til handlekraft i det verdslige. Gradvis forvandlede de blonde krigere til en slags riddere, med stadig mindre interesse for deres egne besiddelser. Boulainvilliers ser korstogene som udtryk for dette.

Når Foucault lægger så meget vægt på Boulainvilliers, er det fordi denne i hans øjne indfører en form for analyse, som er grundlæggende for alle historisk-politiske diskurser fra det 18. århundrede frem til i dag. Det centrale er den store betydning og centrale rolle, som han tillægger krigen.

"Indtil det 17. århundrede var krigen først og fremmest en masses krig mod en anden masse. Boulainvilliers lader det krigeriske forhold trænge ind i de samlede samfundsmæssige forhold, deler det i tusind forskellige kanaler og lader krigen træde frem som en slags varig tilstand mellem grupper, fronter og sammensvorne enheder, som gensidigt civiliserer hinanden, konfronterer hinanden eller tværtimod slutter sig sammen" (s 188).

For at gøre krigen til en generel faktor i samfundsanalysen almengør Boulainvilliers den på tre måder: For det første med henblik på retten og rettens grundlag. I tidligere diskurser er krigen en brud-episode, som for en tid sætter retten ud af kraft. Hos Boulainvilliers spiller krigen ikke denne rolle, tværtimod afslører den retten og naturretten som noget abstrakt og i en vis forstand fiktivt. Der er ikke nogen oprindelig, naturretlig tilstand. Overalt findes enten direkte krig (med invasioner mm.) eller uligheder, som vidner om krig og magtanvendelse. Selv hvis der skulle have eksisteret en oprindelig lighedsorienteret naturlov, er den for svag til at kunne modstå historiens ulighedsskabende lov. Historien har overlejet naturtilstanden. For det andet almengør Boulainvilliers krigen med henblik på slagets karakter. Hvad eller hvem bestemmer styrkeforholdet, bestemmer at en bestemt nation vinder en slag og en anden taber det? Det gør karakteren og organiseringen af militærinstitutionerne, af hæren. Men militærinstitutionerne udtrykker også samfundet som helhed. I grunden er det spørgsmålet om militærorganisationen (eller simpelthen: Hvem der har våbnene), som er bestemmende for samfundet. Krigen læses ikke kun som invasioner, som efterlader deres spor i samfundet; den læses som et forhold, der via militærinstitutionerne præger hele den civile orden. Krigen er en indre institution; og som sådan fungerer den som operator i Boulainvilliers' analyser. For det tredje almengøres krigen i form af systemet invasion-oprør, disse to momenter, som bl.a. engelske historieskrivere havde arbejdet med. Boulainvilliers spørger ikke kun efter virkningerne af invasionen; han vil vise, hvordan et bestemt styrkeforhold, som er tydeliggjort i invasionen eller slaget, på uigennemskuelige måder skifter. For ham er problemet, hvordan de stærke kunne blive svage og de svage stærke.

Foucault understreger, at han ikke nødvendigvis ser Boulainvilliers' analyse som sand. Den kan sikkert tilbagevises på mange punkter; men er afgørende, at den har en karakter, som gør det muligt at tilbagevise den. Mange tidligere historiske diskurser (f.eks. fortællingen om Frankerne som Trojanere) kan ikke meningsfuldt betegnes som sande eller usande. Boulainvilliers' analyse har en anderledes kvalitet, det er meningsfuldt at imødegå den, at skelne mellem sande og usande elementer. Han har genoptaget en form for analyse, som tidligere har fandtes hos Machiavelli. Men hos Machiavelli blev styrkeforholdet først og fremmest beskrevet som en politisk teknik anvendt af fyrsten. Nu gøres styrkeforholdet til en historisk genstand.

”Konstitueringen af et historisk-politisk felt og historiens funktion i den politiske kamp blev mulig fra det øjeblik, hvor dette styrkeforhold i en diskurs som Boulainvilliers' (..) kunne blive til videns-mål for en gruppe, en nation, en minoritet, en klasse osv.” (s 190-91).

Fra militær til national styrke

Den almengjorte krig er efter Foucaults opfattelse konstituerende for den historiske erkendelse i det 18. århundrede. Men i revolutionstiden sker der det, at krigen ganske vist ikke udelukkes af den historiske diskurs, men begrænses, differentieres, underordnes. Krigen forstås ikke længere et konstituerende element i samfundet og

dets historie; derimod ses krigen som noget, der er nødvendigt for at beskytte og opretholde samfundet. Denne udvikling er forbundet med en reformulering af ideen om "nation". Som eksempel på denne reformulering fremdrager Foucault Abbé Sieyes kendte tekst om den tredje stand (udkommet 1789).

I det enevældige monarkis forståelse findes der ingen nation, eller den findes kun via monarkens person. Kongens krop, og dens fysisk-retlige relation til hver enkelt undersåt udgør nationens krop, siger Foucault. Over for denne forståelse stillede den adelige reaktion en flerhed af "nationer", eller i hvert tilfælde to. Her er det ikke kongen, der konstituerer nationen; nationen skaffer sig en konge for at kunne kæmpe mod andre nationer. Hos Sieyes finder man en definition af nationen, som adskiller sig fra både enevældens og adelens. Sieyes' definition har to niveauer. Det ene er retstilstanden. Ifølge Sieyes kræver en nation (hvis det er en retsstat) to ting: En fælles lov og en grundlovgivende forsamling. Det andet niveau vedrører de historiske betingelser for nationens eksistens og overlevelse. Sieyes regner med to sæt af betingelser, nemlig "arbejder" (som er de forskellige sektorer i økonomien og erhvervene) og "funktioner" (som er centrale offentlige institutioner som hæren, retssystemet, kirken og forvaltningen).

Dette andet niveau er ifølge Foucault det afgørende nye i Sieyes' definition. En gruppe individer kan ikke blive til en nation, hvis de ikke har evner til handel, håndværk og landbrug, og til at danne en hær og en forvaltning. Hverken love eller aftaler kan i virkeligheden frembringe en levedygtig nation. For Sieyes er pointen, at nogle af disse historiske betingelser for den franske nation (nemlig landbrug, handel og håndværk) udelukkende sikres af den tredje stand, men uden at denne stand har den formelle status, den er berettiget til. Han spidser dette til i formelen: Den tredje stand er en fuldstændig nation, den omfatter alt det, der hører til nationen.

Sieyes' formel bliver matrix for en omfattende politisk diskurs, som stadig er virksom. Denne matrix har to centrale kendetegn. For det første et nyt forhold mellem det partikulære og det universelle. I den adelige reaktions diskurs (f.eks. hos Boulainvilliers) krævede adelen sin egen ret, uafhængigt af, hvordan det omgivende samfund i øvrigt var indrettet; adelen distancerede sig fra samfundet. Subjektet for den nye diskurs hævder derimod at være det centrale element i samfundet. Vi (tredjestand) er måske ikke alene i samfundet, men det er kun os, som er i stand til at bære samfundet og totalisere det. For det andet sker der en omvendning af tidsdimensionen i forhold til den adelige reaktions diskurs. Hvor adelens krav bygger på tidligere erhvervede rettigheder (via sejr, konsensus eller andet), henviser den nye diskurs til en virtualitet, en forestående fremtid, hvis udgangspunkter allerede er til stede i nutiden.

Den nye matrix har også den teoretiske konsekvens, at nationens karakter ikke primært bestemt af forholdet til andre nationer. Det væsentlige er ikke en horisontal relation (til andre grupper), men en vertikal relation til de individer, som er i stand til at danne og opretholde en stat. Nationens funktion og historiske rolle handler ikke længere om at opnå dominans og herredømme i forhold til andre nationer, men om at styre sig selv, om at udfolde, regere og garantere sine egne kræfter. Det er grundlag for en historieskrivning, hvor forholdet mellem kræfterne ikke er en krigerisk relation,

men civil relation. Krigen som forståelsesmønster erstattes af en anden type kamp, ikke en bevæbnet konfrontation, men en rivalitet og en stræben mod universalisering af staten. Denne kamp udfolder sig først og fremmest i og omkring økonomien, institutionerne, reproduktionen og forvaltningen. I forhold til denne civile kamp er den militære kamp igen gjort til en undtagelse, en krise eller en episode.

Denne forandring er forbundet med en historisk udvikling, som Foucault kort gennemgår i den sidste forelæsning, men har behandlet mere udførligt i andre sammenhænge. I det 17. og 18. århundrede udvikles magtteknikker, som disciplinerer menneskers kroppe med henblik på arbejdet. I anden halvdel af det 18. århundrede suppleres disse disciplineringsmekanismer af et andet sæt af teknikker, som retter sig mod større grupper, mod befolkninger og deres livsprocesser, som fødsel, død, sygdom m.v. Dette kalder Foucault som bekendt for bio-politik.

Diskurs og magt

I denne omtale har jeg koncentreret mig om Foucaults historiske analyse af diskurser om magt som krig i det 17., 18. og 19. århundrede. Bogen rummer dog betydelig mere end det. Dels indfletter Foucault en række perspektiveringer til nutidige forhold, f.eks. forståelsen af racer og racisme i forskellige typer moderne samfund. Dels diskuterer han også mere generelt magtens karakter og diskursernes rolle i dannelsen og anvendelsen af magt. Det sker især i de indledende og afsluttende forelæsninger, men også løbende i fremstillingen giver han teoretiske kommentarer og præciseringer, f.eks. vedrørende forholdet mellem enkelte historikers diskurser og det felt, de fungerer indenfor:

”Vi har altså en epistemologisk streng, som er tæt spundet af alle historiske diskurser, uanset hvilke historiske temaer de måtte tage op og hvilke politiske mål de måtte forfølge. Men selv om denne epistemologiske streng er spundet tæt, betyder det ikke, at alle tænker det samme (...). For at de forskellige subjekter kan tale og kan repræsentere positioner, der taktisk står over for hinanden; for at de kan træde i position som indbyrdes modstandere, for at oppositionen både kan være opposition inden for viden og inden for politik, måtte der eksistere dette meget snævre felt og meget fintmaskede net til regulering af den historiske viden (...). Sagt på en anden måde er mulighederne for taktisk omvendning af diskursen en direkte funktion af homogeniteten i reglerne for dannelse af denne diskurs. Det epistemologiske felts regelbundethed, homogeniteten i diskursens dannelsesmodus gør det muligt at sætte den ind i kampe udenfor diskurserne. Af denne metodiske årsag har jeg holdt fast i at belyse fordelingen af forskellige diskursive taktikker inden for et sammenhængende, regelbundet og meget komprimeret historisk-politisk felt” (s 242-243).

Men de teoretiske kommentarer til diskurs og magt er trods alt stof, som i højere grad er kendt fra tidligere udgivne tekster af Foucault. Det nye i denne bog er den sammenhængende historiske fremstilling af, hvordan diskurser om magt som krig opstod, udfoldedes og blev overlejet af andre diskurser ved indgangen til den

moderne tid. Hvad føjer denne fremstilling til billedet af Foucaults magtanalyse? For mig at se især tre ting.

For det første understreger bogen, at magt for Foucault er et historisk fænomen, som har specifikke former og er lokaliseret i specifikke kontekster. Man kan ikke med Foucault i hånden sige ret meget om magt som generelt fænomen. Men nok en hel del om, hvilke betydninger magt har, og hvilke magtteknikker der anvendes, i bestemte perioder og bestemte sociale og kulturelle sammenhænge.

For det andet er det de sammenhængende, skriftlige diskurser, som er Foucaults primære materiale. Mit beskedne kendskab til Frankrigs historie tillader mig ikke at vurdere, om der er skævheder i hans inddragelse og fortolkning af tekster; men umiddelbart virker fremstillingen overbevisende. I den generelle indledning lægger Foucault vægt på synliggørelse af historiens undertrykte og lokale diskurser, og det bliver til en vis grad fulgt op i analysen. Men de diskurser, der behandles, er som sagt historieskrivningens, altså sammenhængende, argumenterede skriftlige fremstillinger. Det giver ikke meget hjælp i forhold til det generelle metodeproblem, som ligger i afgrænsning af analysemateriale inden for et stort og komplekst sæt af diskurser i en given epoke.

For det tredje er det slående, at sociale grupper og deres interesser spiller en stor rolle i diskursanalysen. Disse grupper optræder under forskellige betegnelser, som f.eks. racer, stænder, nationer, klasser, og det er en del af analysen at fremdrage betydningsskift, som knytter sig til disse betegnelser. Men gruppernes historie, situation og selvforståelse er det centrale grundlag for Foucaults tolkninger af historieskrivningens diskurser og den kamp, der udfolder sig inden for dem. På dette område ligger Foucaults magtanalyse i virkeligheden ikke så langt fra den strukturelle marxismes klasse- og ideologianalyse.

Litteratur

Foucault, Michel (1980), *Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972-1979*, edited by Colin Gordon. Brighton: Harvester Press.

Foucault, Michel (1986), *Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte*. Berlin: Merve Verlag

Foucault, Michel (1989), *Résumé des cours, 1970-1982*. Paris: Julliard.

Foucault, Michel (1999), *In Verteidigung der Gesellschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Foucault, Michel (2003), *Society Must Be Defended*. London: Allen Lane/Penguin.